

Jerzy Wiesław Gogola OCD

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

---

wieslaw.gogola@upjp2.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-8621-2992>

Kontemplacja mistyczna w ujęciu św. Jana od Krzyża

 <https://doi.org/10.15633/ps.27205>

Jerzy Wiesław Gogola OCD – karmelita bosy, teolog duchowości, absolwent Pontificia Facoltà Teologica „Teresianum” w Rzymie i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, profesor zwyczajny i kierownik Katedry Historii Duchowości na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (2000–2020), założyciel i dyrektor Karmelitańskiego Instytutu Duchowości w Krakowie, specjalista z dziedziny duchowości ogólnej, karmelitańskiej i życia konsekrowanego.

Article history • Received: 12 Jul 2022 • Accepted: 15 Mar 2023 • Published: 30 Jun 2023

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

Mystical Contemplation According to St John of the Cross

This article discusses the problem of mystical contemplation in St John of the Cross. Its implementation required an explanation of the concept of contemplation both in a broad and strictly mystical sense. Its close connection to the spiritual life of a Christian has been shown. Both contemplation and the spiritual life have their source in baptismal grace, which contains all the potential for spiritual development. Baptismal grace constitutes the basic aptitude for union with God, for contemplation of the deepest divine mysteries; it guarantees the reception of the work of the Holy Spirit, whom Christ has sent into our hearts to complete the work of sanctification. However, it is a divine mystery why the “influence of God on the soul” is not in every case accompanied by the same experiential form. The next stage of reflection confronts ordinary contemplation with mystical contemplation, to then consider its two forms: purifying and unifying. These are experienced by many believers, but not in the same way and not in the same proportion. Assuming authentic faithfulness on the part of the believer, with different forms of experiencing the relationship with God and the spiritual processes taking place, it must be said that it depends on God’s pedagogy. God knows best which way to lead a person towards a supernatural goal and how to make him an effective witness to Christ. Two dimensions of mystical contemplation are further considered: the theological, i.e., objective, and the experiential, i.e., subjective. The methods of analysis and synthesis have been applied. The source texts have been reflected upon in order to analyse them and draw appropriate conclusions. The final conclusions are as follows: Contemplation, according to St John of the Cross, is a form of theological life. As it appears, it influences all other forms of prayer: liturgical, oral, reading of Scripture, and it leads to simplicity and loving attention to God. It does not replace these forms, but feeds on them and at the same time enriches them. There can be no significant contrast between the different types of prayer. In the life of St John of the Cross himself, we observe the practice of prayer until death in all its forms, including oral prayer. The believer’s contemplation has its source in the hidden and secret work of the Holy Spirit. Without His work it would not be possible. Contrary to popular opinions, it points first and foremost to the primacy of God’s action in the process of sanctification, while human activity has the nature of a response to this action.

Keywords: contemplation, mystical contemplation, mystical experience

---

Abstrakt

Kontemplacja mistyczna w ujęciu św. Jana od Krzyża

W artykule został podjęty problem kontemplacji mistycznej u św. Jana od Krzyża. Jego realizacja wymagała wyjaśnienia pojęcia kontemplacji zarówno w znaczeniu szerokim, jak i ściśle mistycznym. Ukazany został jej ścisły związek z życiem duchowym chrześcijanina. Kontemplacja, jak i życie duchowe posiadają swoje źródło w łasce chrztu świętego, która zawiera cały potencjał duchowego rozwoju. Ona stanowi podstawowe uzdolnienie do zjednoczenia z Bogiem, do kontemplacji najgłębszych tajemnic Boskich; gwarantuje otrzymywanie Ducha Świętego, którego Chrystus posłał do naszych serc, by dopełniał dzieła uświęcenia. Jednak jest Bożą tajemnicą, dlatego nie w każdym przypadku „wpływ Boga na duszę” niesie z sobą taką samą doświadczalną formę. Na kolejnym etapie refleksji skonfrontowano kontemplację zwyczajną z kontemplacją mistyczną, by następnie uwzględnić jej dwie formy: oczyszczającą i jednoczącą. Są one doświadczane przez wielu wierzących, ale nie w taki sam sposób i nie w takiej samej proporcji. Zakładając autentyczną wierność wierzącego, przy różnej formie przeżywania relacji z Bogiem i dokonujących się duchowych procesów, należy stwierdzić, że zależy to od Bożej pedagogii. Bóg najlepiej wie, jaką drogą prowadzić człowieka do osiągnięcia nadprzyrodzonego celu i w jaki sposób uczynić go skutecznym świadkiem Chrystusa. W dalszej kolejności uwzględniono dwa wymiary kontemplacji mistycznej: teologiczny, a więc obiektywny oraz doświadczalny, czyli subiektywny. Zastosowano metodę analizy oraz syntezy. Poddano pod refleksję źródłowe teksty, by poddać je analizie i wyciągnąć stosowne wnioski. Ostateczne wnioski są następujące: Kontemplacja, w ujęciu św. Jana od Krzyża, jest formą życia teologalnego. Pojawiając się, wywiera wpływ na wszystkie inne formy modlitwy: liturgiczną, ustną, lekturę Pisma Świętego i wprowadza cechę prostoty oraz miłosnej uwagi na Boga. Nie zastępuje tych form, ale nimi się karmi i jednocześnie ubogaca je. Między różnymi rodzajami modlitwy nie może istnieć żaden istotny kontrast. W życiu samego św. Jana od Krzyża obserwujemy praktykę modlitwy aż do śmierci we wszystkich jej formach, włącznie z modlitwą ustną. Kontemplacja wierzącego posiada swoje źródło w ukrytym i tajemnym działaniu Ducha Świętego. Bez tej działalności nie byłaby ona możliwa. Wbrew powszechnym opiniom wskazuje przede wszystkim na pierwszeństwo działania Bożego w procesie uświęcenia, zaś ludzka działalność posiada charakter odpowiedzi na to działanie.

Słowa kluczowe: kontemplacja, kontemplacja mistyczna, doświadczenie mistyczne

---

Rzeczywistość kontemplacji mistycznej jest wieloaspektowa i złożona. Łatwo jest potraktować jeden z jej aspektów jako całość. Będąc ściśle związana z życiem duchowym, a jeszcze ściślej mistycznym, posiada charakter dialogiczny. Bowiem życie duchowe, będąc uczestnictwem w życiu Boga, wymaga zaangażowania obydwu stron. Możliwe jest zatem uwzględnienie w kontemplacji uczestnictwa i działania tylko człowieka, zakładając lub nawet pomijając pierwszeństwo działania Bożego lub skupiać się głównie na działaniu Boga. Z tego typu sytuacją mieliśmy do czynienia w tak zwanej „kwestii mistycznej” w pierwszej połowie XX wieku, w której chodziło głównie o odpowiedź na pytanie: czy wszyscy wierzący powołani są do kontemplacji mistycznej (włanej), czy jest to droga świętości przeznaczona jedynie dla niektórych. Protagonisci tej polemiki prowadzili dialog przez około 50 lat, nie mogąc dojść do porozumienia. Jedni bowiem podchodzili do kontemplacji mistycznej od strony psychologicznej, doświadczalnej (głównie szkoła ignacjańska), inni zaś od strony teologicznej (głównie szkoła dominikańska); przedstawiciele szkoły karmelitańskiej próbowali godzić obydwa stanowiska¹. Jedni doszli do wniosku, że do kontemplacji włanej wezwani są tylko niektórzy, inni – że wszyscy. Przedstawiciele każdej ze szkół mieli rację, stojąc na własnym stanowisku. Obydwa punkty widzenia, teologiczny i psychologiczny, muszą być uwzględnione. Dzięki tego typu dociekaniom, precyzowaniu stanowisk i pojęć, dzisiaj jesteśmy bogatsi o szersze spojrzenie na kontemplację mistyczną.

Podajemy to zagadnienie, inspirując się nauką św. Jana od Krzyża (1542–1591). Na gruncie teologii duchowości nie wymaga on specjalnej prezentacji, gdyż jego dzieła stanowią absolutnie obowiązkowe odniesienie w kwestiach najbardziej delikatnych i zawiłych z dziedziny mistyki². Uważany jest bowiem za jednego z największych mistyków chrześcijaństwa. Chodzi nie tylko o finezję teologicznych rozważań, ale jednocześnie o głos osobistego doświadczenia. Jest to święty (1726) i doktor Kościoła powszechnego (1926). Oznacza to, że jego nauka nie

---

1 Zob. szczegóły tej polemiki w: J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem. Synteza teologii duchowości*, Kraków 2013, s. 377n.

2 Odsyłam do monografii, w której prezentuję osobę i doktrynę Świętego w kontekście teologii duchowości: J. W. Gogola, *Święty Jan od Krzyża dzisiaj. Doktryna sanjuanistyczna na tle współczesnej duchowości*, Kraków 2018.

jest skierowana do ograniczonej części wierzących, ale do wszystkich. Temat kontemplacji mistycznej lub wlanej (są to synonimy) należy do absolutnie podstawowych elementów jego nauczania. Jego naświetlenie pozwoli nam dotknąć samej istoty procesu uświęcenia, o którym on mówi w kategoriach zjednoczenia z Bogiem przez miłość.

1. Pojęcie kontemplacji mistycznej

Łaciński termin *contemplatio* jest połączeniem dwóch wyrazów: *cum* – z, jednocześnie, razem, wspólnie oraz *templum* – określone miejsce, skąd rozciągał się obszar widzenia, pole obserwacji, świątynia. Natomiast forma czasownikowa *contemplari* wskazuje na czynność uważnego rozpatrywania czegoś za pomocą zmysłów lub ducha. Słowu *contemplari* odpowiada gr. *theorein* – widzieć, patrzeć, przyglądać się, dokonywać przeglądu. W sensie szerszym oznaczało ono: podejmować refleksję, medytować, filozofować, w sensie ścisłym: iść na spektakl, ceremonię religijną (*theoria*). Pierwotnie w języku łacińskim i greckim słowo „kontemplować” nie było zastrzeżone do zakresu sakralnego, ale wyrażało wysiłek intelektualny człowieka podejmowany w celu zgłębiania jakichś aspektów rzeczywistości i zdobycia szerszego poznania oraz doświadczenia piękna³.

W znaczeniu obiegowym kontemplacja oznacza patrzenie z podziwem. Źródło podziwu znajduje się w przedmiocie kontemplowanym, a także w szczególniejszej wrażliwości kontemplującego. Nie w każdym przypadku człowiek od razu dostrzega całe piękno oglądanych przedmiotów. W przypadku na przykład dzieł sztuki musi się jeszcze nauczyć „patrzeć”. Przedmiot kontemplacji przyciąga ludzki wzrok i wprawia w zachwyt. Przed patrzeniem i zachwytem istnieje więc rzeczywistość godna tego zachwytu. Starożytni filozofowie określali kontemplację jako *simplex intuitus veritatis* – prosty ogląd prawdy (Platon, Arystoteles). Do takiej koncepcji kontemplacji odwołują się chrześcijańscy autorzy⁴.

3 Por. S. T. Zarzycki, *Kontemplacja*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin 2002, s. 432.

4 Por. R. Garrigou-Lagrange, *Perfection chrétienne et contemplation selon St. Thomas et St. Jean de la Croix*, t. 1, Saint Maximin 1923, s. 301; A. Marchetti, *Zarys teologii ży-*

W kwestii 180 *Sumy teologicznej* św. Tomasz z Akwinu w 8 artykułach zajmuje się życiem kontemplacyjnym. Znajdujemy tam określenie kontemplacji w ogólności: „Contemplatio perinet ad ipsum simplicem intuitum veritatis”⁵. Jest to określenie w znaczeniu abstrakcyjnym i metafizycznym. Wynika z niego, że kontemplacja w ogóle należy do dziedziny poznawczej, jednakże swoje źródło posiada w miłości⁶. Święty Tomasz najpierw wykazuje, że życie kontemplacyjne angażuje zarówno intelekt, jak i wolę. Następnie dodaje, że w grę wchodzi nie tylko ogląd prawdy, ale również jej umiłowanie⁷. Kontemplacja mając związek z intelektem i wolą, posiada tym samym związek z odpowiadającymi im władzami nadprzyrodzonymi: wiarą i miłością. Można zatem stwierdzić, że istota aktu kontemplacyjnego znajduje się w ścisłym związku z poznaniem wiary, lecz jego źródłem jest miłość i akt ten skłania wolę do miłości.

Poznanie Boga przez wiarę zostaje udoskonalone przez dary Ducha Świętego. Nie wszystkie dary mają jednakowy związek z życiem kontemplacyjnym. Do życia kontemplacyjnego bezpośrednio odnoszą się trzy dary: mądrości, rozumu i umiejętności⁸. Wiara zostaje oświecona przez dar rozumu, nadzieja przez dar umiejętności, a miłość przez dar mądrości⁹. Najbliższy związek z życiem kontemplacyjnym ma dar mądrości. Dzięki niemu zostaje nie tylko udoskonalone nasze poznanie Boga, ale ponadto umożliwia specjalne doświadczenie obecności Boga w nas¹⁰.

Święty Jan od Krzyża zna nauczanie św. Tomasza w odniesieniu do kontemplacji wlanej, o czym sam daje świadectwo:

---

cia duchowego, tłum. J. E. Bielecki, Kraków 1996, t. 2, s. 176–185; T. Alvarez, E. Ancilli, *Contemplazione*, w: *Dizionario Enciclopedico di Spiritualità*, Roma 1990, t. 1, s. 455–456.

5 Sancti Thomae de Aquino, *Summa Theologiae*, II-II, q. 180, art. 3, <https://www.corpusthomaticum.org/sth3179.html> (20.10.2022).

6 Por. Sancti Thomae de Aquino, *Summa Theologiae*, II-II, q. 180, art. 7, <https://www.corpusthomaticum.org/sth3179.html> (20.10.2022).

7 Por. Sancti Thomae de Aquino, *Summa Theologiae*, II-II, q. 180, art. 1 i 7, <https://www.corpusthomaticum.org/sth3179.html> (20.10.2022).

8 Por. R. Garrigou-Lagrange, *Perfection chrétienne et contemplation*, t. 1, s. 365.

9 Por. R. Garrigou-Lagrange, *Perfection chrétienne et contemplation*, t. 1, s. 365.

10 Por. G. Turbessi, *La vita contemplativa. Dottrina tomistica e sua relazione alle fonti*, Roma 1944, s. 61.

Nazywa dusza tę ciemną kontemplację tajemniczą. I słusznie, bo jak mówiliśmy jest to teologia mistyczna, którą teologowie nazywają mądrością ukrytą. Wiedza ta jak mówi św. Tomasz, udziela się duszy przez miłość. Udzielanie to dokonuje się w ukryciu i wśród ciemności, bez udziału rozumu i innych władz. Ponieważ więc wiedzę tę osiągnąć nie władze duszy, lecz jedynie Duch Święty wlewa ją i rządzi w duszy, jak to mówi oblubienica w *Pieśni nad Pieśniami*, i dusza sama nie może zrozumieć jak to się dzieje, przeto określa ją tu jako tajemniczą (*Noc ciemna* II, 17, 2)¹¹.

Wskazana jest tutaj dziedzina poznawcza, do której kontemplacja należy oraz istotny udział miłości i specjalne działanie Ducha Świętego wśród ciemności i ponad rozumem.

Ta noc ciemna jest to wpływ Boga na duszę, oczyszczający ją z nieświadomości i niedoskonałości habitualnych, naturalnych i duchowych. Wpływ ten ludzie duchowi nazywają kontemplacją wlaną albo teologią mistyczną. W tej kontemplacji poucza Bóg duszę sposobem ukrytym i zaprawia ją do doskonałej miłości, podczas gdy ona nic nie czyni i nie rozumie, jakim sposobem owa kontemplacja jest wlewana. Ponieważ zaś jest ona miłosną Mądrością Bożą, sprawia w duszy najbawienniejsze skutki. Przez oczyszczenie i oświecenie duszy przygotowuje ją do miłosego zjednoczenia z Bogiem (*Noc ciemna* II, 5, 1)¹².

W powyższym tekście pojawiają się dalsze charakterystyki kontemplacji wlanej: bierność, mądrość miłości, utożsamienie jej z nocą ciemną.

Noc ciemna jest drogą do zjednoczenia z Bogiem. Wynika stąd, że i kontemplacja wlane jest drogą do zjednoczenia (por. *Noc ciemna* I, 8, 1). Kontemplacja wlane jest przyczyną nocy (por. *Noc ciemna* II, 3, 3); daje poznanie Boga, ale jest to poznanie w znaczeniu biblijnym, czyli angażujące całego człowieka. Zasadą tego poznania jest wiara, która pozwala człowiekowi miłować Boga, „nie pojmując” Go.

Analiza przytoczonych powyżej tekstów pozwala na wskazanie czterech konstytutywnych elementów kontemplacji mistycznej. Zgodnie

¹¹ Jan od Krzyża, *Noc ciemna* II, 17, 2, <https://zwola-old.karmelicibosi.pl/p/z/formacja/jan-od-krzyza.pdf> (20.10.2022).

¹² Jan od Krzyża, *Noc ciemna*, II, 5, 1, <https://zwola-old.karmelicibosi.pl/p/z/formacja/jan-od-krzyza.pdf> (20.10.2022).

z dialogicznym charakterem życia duchowego, a więc również kontemplacji, pierwsze dwa dotyczą działania Boga, kolejne doświadczenia wierzącego.

- „Boży wpływ” w rozumieniu św. Jana od Krzyża oznacza ukryte działanie Ducha Świętego. Ono jest źródłem zjednoczenia wierzącego z Bogiem, wewnętrznej przemiany, a także wiedzy nazywanej „miłosną wiadomością”, a więc mądrością odnosząca się do dziedziny miłości. Istotny dla całej kontemplacji wlanej jest Boży wpływ. Jest on elementem podstawowym, który umożliwia akt kontemplacji, polegający w swej istocie na Bożym działaniu w duszy w celu jej duchowego udoskonalenia.
- Człowiek wierzący natomiast ulega temu wpływowi. Postawiony jest niejako w stan bierności, a jego duchowe władze ogarnia ciemność, gdyż na tym etapie Bóg komunikuje się z nim bezpośrednio, pomijając pośrednictwo intelektu, woli, uczuć. Człowiek niemogący komunikować się z Bogiem przez pośrednictwo rozważań, pojęć, obrazów, a nawet odczuć odnosi wrażenie, że jest ogarnięty ciemnością, oschłością i pustką. Takie trzy przejawy „negatywnych”¹³ skutków kontemplacji są reprezentatywne dla sanjuanistycznej nocy¹⁴.

Kontemplacja mistyczna ostatecznie oznacza specjalne udzielanie się Boga człowiekowi postawionemu w stan bierności i ciemności, którego celem jest osiągnięcie mądrości, która z kolei prowadzi do doskonałej miłości. Od jakości miłości zależy potem stopień zjednoczenia z Bogiem.

2. Kontemplacja a życie duchowe

Życie duchowe pojmujemy jako osobową komunie z Bogiem, możliwą dzięki uczestnictwu w życiu Bożym, czy inaczej mówiąc dzięki Chrystusowej łasce. Zgodnie z Objawieniem inicjatywę w nawiązaniu tej relacji posiada Bóg. On umiłował nas pierwszy. Ale i człowiek ma tu istotną

¹³ W teologii duchowości mówi się o dwóch obliczach życia duchowego: pozytywnym, który oznacza rozwój całego duchowego potencjału wpisane w łaskę uświęcającą oraz negatywnym, który oznacza także postęp, ale w oczyszczeniu serca ze skłonności do złego.

¹⁴ Zob. ich treść w: J. W. Gogoła, *Święty Jan od Krzyża dzisiaj*, s. 217–221.

rolę do spełnienia. Jeżeli odpowie pozytywnie na Bożą miłość, zawiązuje się komunია życia, w której całe Boże bogactwo spływa na niego i go przemienia¹⁵.

Zanim życie duchowe zacznie oznaczać dla człowieka wysiłek, współpracę, współodpowiedzialność, jest darem. Stąd wszelka działalność chrześcijanina ma charakter odpowiedzi na Boży dar. Możemy powiedzieć, że cała chrześcijańska duchowość posiada charakter odpowiedzi. Jeżeli tak jest, to wszystkie praktyki życia duchowego także posiadają charakter odpowiedzi na Boży dar. Modlitwa jest darem, bo jest najpierw obdarowaniem komunią z Bogiem i uzdolnieniem człowieka do dialogu; asceza posiada swój fundament w darze Bożego dziecięctwa i jest wysiłkiem w celu przyswajania sobie Bożego daru.

Źródłem łaski jest udział w Misterium śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Stąd wynikają dwa aspekty współpracy z łaską: negatywny i pozytywny: realizacja w całym swoim życiu owego być pogrzebanym z Chrystusem, a jednocześnie być zmartwychwstałym; zaangażowanie się w proces umierania dla grzechu a życie dla łaski; wydawanie na śmierć egoizmu a postępowanie w miłości. Postęp w życiu duchowym nie zależy bezpośrednio od wysiłku ascetycznego, ani nie jest do niego wprost proporcjonalny. Zbawić i uświęcić człowieka może tylko Bóg.

Kontemplacja będąc istotnym elementem życia duchowego w sposób oczywisty będzie posiadać te dwa wymiary: uzdolnienia przez łaskę uświęcającą i dary Ducha Świętego oraz konkretnej działalności kontemplacyjnej, która – jak to ewidentnie wynika z nauki św. Jana od Krzyża – przybiera różne formy i aspekty. Zasadnicze trzy zostały wymienione w wyżej przytoczonych definicjach: oczyszczającą, oświecającą i jednoczącą (por. *Noc ciemna* II, 5, 1). To samo Boże działanie sprawia oczyszczenie i jednocześnie zjednoczenie. Tak właśnie jak obłok prowadzący Izraelitów przez pustynię: raz był jasny i wskazywał drogę, innym razem stawał się ciemny i chronił przez nieprzyjacielem. Otóż w tym uczestnictwie w Misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa leży najgłębszy sens dwóch skutków działania kontemplacji wlanej.

Uzdolnienia do kontemplacji mistycznej nie należy rozumieć jako czegoś dodatkowego w stosunku do podstawowej łaski Chrystusowej

---

15 Zob. J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, s. 21–23.

otrzymywanej na chrzcie świętym. Spotykamy bowiem u niektórych autorów twierdzenie, że kontemplacja mistyczna jest możliwa dzięki „udzieleniu chrześcijaninowi szczególnych darów Ducha Świętego”¹⁶ lub „udzielenie mu przez Ducha Świętego specjalnych darów”¹⁷. Jeżeli autorom tych wyrażeń chodzi o same akty kontemplacji sprawa jest otwarta i można się z tym zgodzić. Bóg może prowadzić człowieka do świętości różnymi drogami, natomiast w kwestii podstawowego uzdolnienia chrześcijanina do życia duchowego, mistycznego, czy kontemplacji Kościół nie zna innych darów Ducha Świętego niż te wymienione w Piśmie Świętym (Iz 11, 1–3)¹⁸. W przeciwnym razie mielibyśmy na przykład dar mądrości oraz jakiś szczególny dar mądrości udzielany niektórym. Boże dary nie mają tego typu ograniczeń. Jedynie człowiek może mieć ograniczenia w ich przyjmowaniu. Możliwa jest natomiast specjalna Boża pedagogia w prowadzeniu człowieka od świętości i uczynienia go wybitnym świadkiem Ewangelii. Wówczas będzie to szczególne działanie Ducha Świętego w sferze łask uczynkowych. Wydaje się to rzeczą logiczną, skoro Kościół potwierdza, że istnieje tylko jedna świętość realizowana w różnych stanach życia i na różny sposób¹⁹.

3. Kontemplacja zwyczajna a kontemplacja mistyczna

W teologii duchowości mówi się o kontemplacji zwyczajnej (bywa nazywana także nabytą – jednak taka nomenklatura nie występuje ani u św. Teresy Wielkiej, ani u św. Jana od Krzyża), która oznacza po prostu łątność skupienia umysłu i serca na Bogu dzięki wieloletniej praktyce modlitwy i kontemplacji mistycznej lub włanej. Wychodząc z założenia, że istnieje jeden i ten sam fundament chrześcijańskiego życia duchowego i działalności kontemplacyjnej wierzącego, należy jeszcze wyjaśnić sam przymiotnik „mistyczna”²⁰. Pozwoli nam to na jeszcze pełniejsze wskazanie na treść kontemplacji.

16 S. T. Zarzycki, *Kontemplacja*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, s. 442.

17 *Kontemplacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut i in., Lublin 2002, kol. 748–763.

18 *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002, 1830–1831.

19 Por. *Lumen gentium*, 39–40.

20 Zob. J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, s. 250–253.

W najszerszym tego słowa znaczeniu mistyka oznacza rzeczy tajemne, zakryte, do których nie ma bezpośrednio dostępu, a które należą do dziedziny religijnej lub moralnej²¹. Termin jest spokrewniony ze słowem wyrażającym ten sam temat i treść: *mustèrion*. Dla starożytnych Greków mistycznym było to, co odnosiło się do „misteriów”, czyli tajemnych ceremonii religijnych, do których nie było dostępu bez pewnej inicjacji. Jeżeli ktoś został wprowadzony w tajniki danego misterium, miał obowiązek milczeć i nie wyjawiać zdobytej wiedzy. Właśnie to tłumaczy pochodzenie zarówno terminu *mustikós*, jak i *mustèrion* od *muéô*, co znaczy zamknąć oczy i usta; oczy, by nie widzieć tego, co tajemne, a usta, by tego nie zdradzać²².

Mimo, że termin stosowano także do rzeczy tajemnych o charakterze świeckim, znaczenie religijne pozostało przez wieki jako podstawowe i wiodące. Ono też stało się podstawą do wypracowania chrześcijańskiego znaczenia terminu „mistyczny”, „mistyka”.

Odkrywanie pełnego znaczenia mistyki dokonywało się stopniowo, w trzech aspektach zgłębiania Misterium: biblijnym, liturgicznym i duchowym. Sektor duchowy jest z okresu najpóźniejszego. Rzeczywistością, która wyprzedza wszelkie chrześcijańskie działanie i mistyczne doświadczenie jest bez wątpienia misterium zbawienia odsłonięte najpełniej w Chrystusie i uobecnione w sakramentach Kościoła. Stąd Mistykę jako szczególne doświadczenie duchowe, można określić tylko w powiązaniu z misterium Chrystusa, które święty Paweł opisał jako wielki sekret słowa Bożego, objawiony wreszcie światu (por. Rz 16, 25–27; Ef 3, 3–12; Kol 1, 25–27). Doświadczenie misterium jest możliwe wyłącznie dzięki Bożemu działaniu w wierzącym, który jest na nie otwarty.

Wychodząc od misterium Chrystusa, mówi się o potrójnym pochodzeniu terminu mistyczny: biblijnym, sakramentalnym i teologicznym.

– Przymiotnik „mistyczny” oznaczał najpierw najgłębszy sens Pisma Świętego, do którego można było dojść jedynie przez wiarę²³. Oprócz sensu literalnego tradycja chrześcijańska uznaje potrójny sens Pisma

²¹ Por. E. Ancilli, *La mistica: Alla ricerca di una definizione*, w: *La mistica*, a cura E. Ancilli, M. Paparozzi, Roma 1984, t. 1, s. 17.

²² Por. E. Ancilli, *La mistica: Alla ricerca di una definizione*, s. 17.

²³ Por. L. Bouyer, *Wprowadzenie do życia duchowego*, Warszawa 1982, s. 33–34; por. także W. Świerżawski, *Mistrz, gdzie mieszkasz?*, Sandomierz 1994, s. 69.

Świętego, mianowicie: (1) alegoryczny, (2) tropologiczny (zastosowanie moralne) oraz (3) anagogiczny: sens duchowy, odślaniający całą głębię pisma. Sens anagogiczny będzie ostatecznie mistycznym sensem Pisma Świętego, który odkrywamy dzięki doświadczeniu życia wiecznego na tyle, na ile jest to możliwe tu na ziemi²⁴. Sens tropologiczny i anagogiczny wiążą się ściśle z życiem sakramentalnym Kościoła, gdyż w sakramentach uobecnia się tajemnica Chrystusa²⁵.

- Równoległe do biblijnego zastosowania terminu, „mistyczną” nazywano głęboką rzeczywistość sakramentów, zakrytą, a równocześnie ukazywaną przez widzialne symbole. Rzeczywistość ta, według wiary chrześcijańskiej, to nic innego jak misterium Chrystusa, które staje się w pewien sposób przyswajalne dla nas²⁶. Misterium głoszone przez słowo Boże jest jednocześnie uobecnianie przez celebrację sakramentów. Chrześcijańskie życie mistyczne jest w związku z tym w sposób istotny sakramentalne²⁷.
- Termin „mistyczny” odnosi się także do rzeczywistości tajemnic Bożej łaski w duszy. Mistycznym jest nadprzyrodzone komunikowanie się z Bogiem, możliwe dzięki łasce chrztu świętego. Misterium Chrystusa głoszone przez Słowo, uobecnianie w sakramentach w Kościele staje się obecne w duszy wierzącego i niejako przyswajalne przez niego. Z obiektywnego punktu widzenia życie nadprzyrodzone udzielone wierzącemu na chrzcie świętym już jest życiem mistycznym. Jednak w tradycji duchowości „życie mistyczne” wiązane z wysokim stopniem życia duchowego. Życie duchowe dopiero na pewnym etapie rozwoju nazywano mistycznym²⁸.

Kontemplacja mistyczna u św. Jana od Krzyża zawsze związana jest z drogą zjednoczenia z Bogiem. Jak to wynika już z jej funkcji, wywiera wpływ na całe życie duchowe.

²⁴ W odniesieniu do związku chrześcijańskiej mistyki ze Słowem objawionym por. B. Baroffio, *La mistica della parola*, w: *La mistica*, t. 2, s. 31–46.

²⁵ Por. B. Baroffio, *La mistica della parola*, w: *La mistica*, t. 2, s. 31–46.

²⁶ Por. W. Świerżawski, *Mistrz, gdzie mieszkasz?*, s. 70.

²⁷ „La vita mistica cristiana è radicalmente sacramentale” (C. Rocchetta, *La mistica del segno sacramentale*, w: *La mistica*, t. 2, s. 54. Taki jest tytuł jednego z punktów artykułu tego autora).

²⁸ Por. R. Garrigou-Lagrange, *Perfection chrétienne et contemplation*, t. 1, Rome 2013, s. 301.

4. Aspekt teologiczny i doświadczalny kontemplacji mistycznej

Kontemplacja wlna jest powszechnie uważana przez teologów za środek zjednoczenia z Bogiem i wewnętrznej przemiany człowieka; jako środek jest też nazywana drogą do zjednoczenia z Bogiem. Można w niej podkreślać udzielanie się Boga człowiekowi („wpływ Boga na duszę”), wówczas będziemy mieć do czynienia z aspektem teologicznym; a można skupiać się na postawie człowieka ulegającego temu wpływowi, wówczas będziemy mieć do czynienia z aspektem psychologicznym lub doświadczalnym. Ścisły podział nie jest jednak na miejscu. Ważna jest kontemplacyjna działalność człowieka, ale ona nie miałaby miejsca bez tajemniczego udzielania mu się Boga.

Aspekt teologiczny²⁹. Teologiczny punkt widzenia na zjednoczenie z Bogiem każe uwzględnić prawdę o Bogu jako źródle zjednoczenia na każdym etapie duchowej drogi. Człowiekowi przypada rola współpracy z łaską. Wiara w Bożą obecność stwórczą i przemieniającą stanowi siłę do otwartości na nią i do pójścia drogą powołania. Można wyrazić to znanymi pojęciami: obecności Boga i Jego działania w każdym momencie życia wierzącego odpowiada jego obecność, czyli kontemplacja i odpowiednie działanie; udzielanie się Boga – miłosna uwaga, kontemplacja; obdarowanie wszelkiego rodzaju talentami – wszelki trud podejmowany przez człowieka w celu ich przyjęcia i pomnażania, czyli asceza. W ten sposób modlitwa, kontemplacja, asceza nieustannie przeplatają się ze sobą i nie występują chronologicznie, ale razem, co nie przeszkadza, by któryś z tych elementów dominował w pewnych momentach dnia czy życia.

Teologiczna wizja procesu zjednoczenia nie dopuszcza możliwości działania człowieka w oderwaniu od działania Bożego. Współzależność obydwu podmiotów zjednoczenia jest ścisła od początku do końca procesu. Wierzący powinien dbać przede wszystkim o tę obiektywną, teologiczną wizję swojego życia duchowego, a nie koncentrować się na jego aspekcie przeżyciowym, doświadczalnym.

---

²⁹ Zob. J. W. Gogola, *Święty Jan od Krzyża dzisiaj*, s. 176–179.

Proces uświęcenia od początku do końca dokonuje się według teologicznej zasady: dar i odpowiedź; Boża łaska uświęcająca i aktualna — odpowiedź człowieka w postaci konkretnej postawy moralnej wynikającej z łaski powołania³⁰.

Aspekt doświadczalny³¹. Kontemplacja wlana jest także źródłem mistycznego doświadczenia, które jest formą poznania Boga i Jego drogi zbawienia³². Święty Jan od Krzyża wymienia trzy poziomy Bożej obecności w człowieku: przez istotę, przez łaskę oraz przez odczucie duchowe³³. Doświadczenie duchowe i mistyczne znajduje się na poziomie trzecim. Nie jest to płaszczyzna niezależna od dwóch poprzednich, ale wynikająca z nich. Doświadcza się właśnie obecności Boga, albo tylko skutków Jego działania. Bez realnej obecności Boga w człowieku, nie byłoby możliwe żadne doświadczenie.

Nie należy utożsamiać doświadczenia mistycznego z przeżyciem, doznaniem Bożej obecności lub Jego działania. Ono jest ważne, a nawet bardzo ważne z punktu widzenia praktyki życia duchowego, ale do istoty doświadczenia nie należy. Istotę stanowi Boża mądrość — mądrość miłości. Studium duchowego i mistycznego doświadczenia pozwala zauważyć, że do jego zaistnienia konieczna jest świadomość osobowego spotkania z Bogiem. Jest ona do tego stopnia istotna, że doświadczenie duchowe może być nazwane „uświadomioną relacją”³⁴. Zatem w zjednoczeniu duchowym i mistycznym rodzi się doświadczenie Boga i Jego zbawczego planu.

W doświadczeniu mistycznym mamy do czynienia z nowym rodzajem poznania Boga. Dokonuje się ono na płaszczyźnie poznania wiary, więc dotyczy tych samych treści, które głosi słowo Boże, jednak dochodzi w nim głębokie zrozumienie jego najgłębszego sensu, do jakiego człowiek sam z siebie nie byłby w stanie dojść. Tu oczywiście zachodzą także głębokie procesy psychiczne i afektywne; tutaj mogą mieć miejsce nadzwyczajne zjawiska, ale to wszystko nie stanowi istoty mistyki. Dla jesz-

---

30 Por. Teologia komunii z Bogiem, rozdział VI.

31 Zob. J. W. Gogola, Święty Jan od Krzyża dzisiaj, s. 179–180.

32 Szerzej o doświadczeniu Boga zob. J. W. Gogola, *Realność doświadczenia Boga*, „Homo Dei” 76 (2007) nr 2, s. 10–21.

33 Jan od Krzyża, *Pieśń duchowa*, 11, 3.

34 Szerzej o doświadczeniu Boga zob. J. W. Gogola, *Realność doświadczenia Boga*, s. 10–21.

cze lepszego uchwycenia istoty doświadczenia mistycznego, należałoby szerzej zapoznać się z naturą doświadczenia religijnego³⁵. W doświadczeniu mistycznym ludzka świadomość jasno rejestruje Bożą obecność i działanie. Jest to świadomość ofiarowana bez specjalnego wysiłku ze strony wierzącego.

Jeżeli dochodziło w przeszłości do kontrowersji pomiędzy wybitnymi skądinąd teologami, mam tu na myśli wspomnianą już kwestię mistyczną, to właśnie na tle odmiennych punktów widzenia na kontemplację mistyczną: teologicznego, a więc obiektywnego i doświadczalnego, a więc subiektywnego.

5. Kontemplacja mistyczna oczyszczająca i jednocząca

Dla uzupełnienia obrazu należy uwzględnić jeszcze skutki Bożego działania w wierzącym poprzez kontemplację wlaną: oczyszczenie, w tym wypadku bierne, oraz zjednoczenie. Oświecenie natomiast związane jest zarówno z oczyszczeniem, jak i zjednoczeniem.

Święty Jan od Krzyża przypisuje kontemplacji wlanej skutek oczyszczający duszę z jej ignorancji (oświecenie), egoistycznych dążeń, jak i jednoczący. To samo Boże działanie w pewnym okresie życia wierzącego sprawia oczyszczenie i to samo działanie Boże sprawia stopniowe zjednoczenie. Te dwa skutki nie następują ściśle chronologicznie, jakkolwiek zainteresowany wierzący może odnosić takie wrażenie. Idą razem, a nawet zjednoczenie wyprzedza oczyszczenie. Jednakże pełne, możliwe w tym życiu zjednoczenie z Bogiem wymaga doskonałej czystości duchowej, czyli wolności od wszelkiego przywiązania do grzechu.

5.1. Aspekt oczyszczający kontemplacji wlanej

To zagadnienie jest tożsame z nocami biernymi opisanymi zwłaszcza w księdze *Nocy ciemnej*. Zostało ono już obszernie opracowane na innym miejscu. Wystarczy je krótko zasygnalizować³⁶. Jest to ciemna noc kontemplacji: „Ta noc ciemna jest to wpływ Boga na duszę” (*Noc ciemna II*, 5, 1). Doktor Mistyczny w pierwszych rozdziałach tej książki omawia

³⁵ Por. J. W. Gogola, *Realność doświadczenia Boga*, s. 10–21.

³⁶ Zob. szczegółowe opracowanie: J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, s. 273–285.

ukryte korzenie wad głównych początkujących w życiu duchowym i stwierdza, że nikt z ludzi nie jest w stanie je wykorzenić o własnych siłach. Musi tego dokonać Bóg w sposób ukryty.

Wystarczy tego, co powiedziałem o tych niedoskonałościach, by się można było zorientować i co do innych im podobnych, jakim ulegają początkujący. Można z tego poznać, jak konieczną jest rzeczą, by Bóg podniósł te dusze do stanu postępujących. Dokonywa On tego, wprowadzając je w ciemną noc, o której mówić będziemy. Wśród tej nocy Bóg odrywa dusze od piersi smaków i przyjemności, a przenosi je w wewnętrzne oschłości i ciemności. Tam uwalnia je od przywar i niedoskonałości dziecięcych, dając im w różnoraki sposób zdobywać cnoty. Chociażby bowiem początkujący najusilniej ćwiczył się w umartwianiu wszystkich swoich czynów i namiętności, nie zdoła ich pokonać całkowicie, dopóki sam Bóg nie dokona tego w duszy sposobem biernym przez oczyszczenie w tej nocy³⁷.

Noc opisywana przez Jana od Krzyża jawi się nam jako postęp, przechodzenie od życia zdominowanego przez pożądania, namiętności do życia zdominowanego przez nadprzyrodzoną, bezinteresowną miłość. Dokonuje się to dzięki kontemplacji wlanej, czyli wpływowi Boga na duszę. Bóg niejako zalewa wierzącego swoim światłem i miłością (to są istotne składniki kontemplacji wlanej). Poprzez nie dokonuje przemiany człowieka. W tym kontekście pojawia się cierpienie związane z napotykaniami przeszkód, których człowiek duchowy jeszcze się nie nauczył ze spokojem znosić. Ta sama kontemplacja wlna, która w jednym okresie życia duchowego jest źródłem głębokiego pokoju i nasycenia, w innym jest źródłem bolesnych cierpień.

Bóg więc, by duszę podnieść do najwyższego poznania, musi w delikatny sposób zacząć od sięgnięcia najniżej, od krańca zmysłów duszy, aby odpowiedni do jej właściwości zaprowadzić ją do drugiego krańca – do swojej mądrości duchowej, nie podpadającej pod zmysły³⁸.

---

37 Noc ciemna I, 7, 5; zob. także Noc ciemna I, 3, 3.

38 Droga na Górę Karmel, II, 17, 3.

Przejsście od życia zdominowanego przez zmysły do życia na wysokim poziomie duchowym pociągnie za sobą ciężkie próby zarówno dla sfery zmysłowej, jak i duchowej.

5.2. Aspekt jednoczący kontemplacji wlanej

Jest to podstawowy aspekt kontemplacji wlanej. Oczyszczenie jest jedynie warunkiem zjednoczenia, niejako usuwaniem przeszkód na drodze do niego. Człowiek od początku swojego duchowego nawrócenia idzie drogą zjednoczenia z Bogiem. Wspomniany wyżej aspekt oczyszczający kontemplacji lub nocy, pojawia się właśnie na drodze zjednoczenia. Najlepszym zobrazowaniem tej myśli jest najważniejsze dzieło Doktora Mistycznego – *Pieśń duchowa*. Ukazane jest w nim zmaganie zakochanej w Boskim Oblubieńcu duszy, by się z Nim spotkać i zjednoczyć. Zanim to nastąpi oblubienica musi tęsknić, szukać, pytać. Na ten okres jej poszukiwań i cierpień przypadają właśnie opisane w dziele *Noc ciemna* oczyszczenia. Jan od Krzyża opisuje co najmniej dwukrotnie pojawienie się w doświadczeniu wierzącego kontemplacji wlanej (zagadnienie kontemplacji początkowej i jej znaków³⁹). Ten moment można utożsamiać z duchowymi zaręczynami. Następnie Jan od Krzyża szeroko omawia, zwłaszcza w *Pieni duchowej* doskonałe zjednoczenie przemieniające z Bogiem, które opisuje w kategoriach mistycznego małżeństwa:

Jest to bowiem całkowite przeobrażenie duszy w Umiłowanego i tutaj obydwie strony oddają się sobie przez całkowite wzajemne posiadanie w pewnym dopełnieniu zjednoczenia miłości, w którym dusza staje się boską i Bogiem przez uczestnictwo, w stopniu możliwym w tym życiu. [...] W tych zaślubinach dokonuje się tak ściśle połączenie dwóch natur i takie zespolenie ludzkiej i boskie natury, że nie tracąc swego bytu każda z nich zdaje się być Bogiem (22, 4–5).

Pomiędzy tymi dwoma krańcami dokonuje się cały duchowy dramat oblubienicy. O ile św. Teresa od Jezusa będzie omawiać kilka stopni kontemplacji wlanej, wyróżniając: skupienie bierne, modlitwę odpocznienia, zjednoczenie proste, zjednoczenie pełne, zjednoczenie przemienia-

---

39 Droga na Górę Karmel II, 14; *Noc ciemna* I, 9.

jące⁴⁰, św. Jan od Krzyża uwzględni jedynie pierwszy i ostatni stopień z podziału św. Teresy: skupienie bierne jako najniższy stopień modlitwy mistycznej byłoby okresem duchowym, w którym dokonują się mistyczne zaręczyny według Doktora Mistycznego.

Konkluzje

Kontemplacja mistyczna jest najpierw Bożym wpływem na wierzącego. Bóg swoim działaniem pragnie doprowadzić człowieka do celu, dla którego go stworzył – do szczęścia wiecznego. Podkreślenie pierwszeństwa Bożego działania na duchowej drodze wierzącego jest absolutnie podstawowe w dziełach św. Jana od Krzyża.

Kontemplacja mistyczna jest jednocześnie działaniem wierzącego, który ten Boży wpływ przyjmuje, pozwalając Duchowi Świętemu, by go oczyszczał, oświecał i jednoczył z Bogiem.

Działanie Boga i odpowiedź człowieka stanowią egzystencjalny dialog, więc nie ograniczają się jedynie do modlitwy. Zgodnie z dwoma aspektami misterium Chrystusa, w którym wierzący uczestnicy przez łaskę i wiarę, Boże działanie sprawia w człowieku zarówno oczyszczenie, jak i zjednoczenie. Będzie więc niosło ze sobą oczyszczające cierpienie i radość zjednoczenia.

Święty Jan od Krzyża utożsamia kontemplację z nocą, która oznacza ciemność dla władz zmysłowych i umysłowych, jak i tajemniczość Bożego działania w człowieku.

Bibliografia

- Alvarez T., Ancilli E., *Contemplazione*, w: *Dizionario Enciclopedico di Spiritualità*, t. 1, Roma 1990, s. 455–456.
- Ancilli E., *La mistica: Alla ricerca di una definizione*, w: *La mistica*, a cura di E. Ancilli, M. Paparozzi, Roma 1984, t. 1, s. 17–40.
- Baroffio B., *La mistica della parola*, w: *La mistica*, a cura di E. Ancilli, M. Paparozzi, Roma 1984, t. 2, s. 31–46.
- Bernard Ch. A., *Teologia mistica*, a cura di M. G. Muzi, Torino 2005.

---

⁴⁰ Zob. treść tych etapów w: J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, s. 316–323.

- Bernard Ch. A., *Teologia spirituale*, Roma 1983.
- Bernard Ch. A., *Wprowadzenie do teologii duchowości*, tłum. J. Machniak, Kraków 1996, s. 78–80.
- Duque J. M., *Mística: experiencia del Misterio*, Valencia 1995.
- Egan D. E., *Christian mysticism the future of a tradition*, Minnesota 1990.
- Gogola J. W., *Teologia komunii z Bogiem. Synteza teologii duchowości*, Kraków 2003.
- Gogola J. W., *Święty Jan od Krzyża dzisiaj. Doktryna sanjuanistyczna w świetle współczesnej duchowości*, Kraków 2018.
- Gogola J. W., *Od Objawienia do zjednoczenia. Synteza teologii modlitwy*, Kraków 2008.
- Gogola J. W., *Życie mistyczne Teresy od Jezusa Marchockiej. Studium z duchowości karmelitańskiej*, Kraków 1995.
- Gogola J. W., *Realność doświadczenia Boga*, „Homo Dei” 76 (2007) nr 2, s. 10–21.
- Garrigou-Lagrange R., *Perfection chrétienne et contemplation selon St. Thomas et St. Jean de la Croix*, St. Maximin 1923.
- Garrigou-Lagrange R., *Trzy okresy życia wewnętrznego wstępem do życia w niebie*, tłum. s. Teresa Franciszka, t. 1–2, Poznań 1962.
- Herraiz M., *Contemplazione*, w: *Dizionario di Mistica*, a cura di L. Boriello, E. Caruana i inni, Vaticano 1998, s. 338–348.
- Marchetti A., *Zarys teologii życia duchowego*, tłum. E. Bielecki, Kraków 1996, t. 2, s. 176–185.
- Poulain A., *Łaski modlitwy*, tłum. J. Roztworowski, Poznań–Warszawa–Lublin 1967.
- Royo Marín A., *La teología de la perfección cristiana*, Madrid 1988.
- Ruiz Salvador F., *Caminos del Espíritu. Compendio de Teología espiritual*, Madrid 1978.
- Święty Jan od Krzyża, *Doktor Kościoła, Dzieła*, z hiszp. przeł. B. Smyrak, Kraków 2010.
- Zarzycki S. T., *Kontemplacja*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin 2002, s. 432–446.

